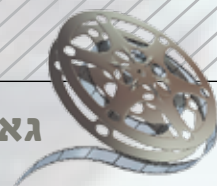

גאון בסרטים, לקוי בכיתה

חינוך מהסרטים

מי לקוי - גאון ש ל א מ א ?

לקוי הלמידה מוצג בקולנוע כ"סופר-לקוי" - מי שיכול להתגבר על המגבלה שלו בזכות יכולות יוצאות דופן. אם הוא כזה, החברה יכולה להסיר אחריות - הוא הרי ידאג לעצמו

שלומי כוכב עליון.
"הכוכבים של שלומי"

אורלי וסרצוג-רביד

מ

חקרים שבדקים כיצד התקשורת מציגה אנשים בעלי מוגבלויות (אלפנט'לפלר, 2003) ואנשים בעלי לקויות גופניות (לירון-אלפר וקמה, 2006) מראים שהתקשורת מחזקת את הסטריאוטיפ של הנכה כ"סופר נכה" - אדם בעל יכולות על-אנושיות. כתבות בתקשורת מתארות נכים המצטיינים בתחומים של ספורט אתגרי (טיפוס הרים למשל), ספורט תחרותי (השתתפות באולימפיאדות) ותחומים אחרים שבהם נכים מתגברים על מכשולים שאדם רגיל מתקשה בהם. סטריאוטיפ ה"סופר נכה" מטפח את התפיסה שאדם בעל מוגבלות אוצר בקרבו פוטנציאל פנימי אדיר, פוטנציאל שהוא מממש באמצעות פעולה נחושה ומלחמה דווקא-שוטית בממסד אטום.

במאמר זה אנסה להבהיר את השפעתו של הקולנוע על תיוג "האחר" החריג דרך ניתוח מקרה בוחן המתייג לקוי למידה כ"סופר לקוי". ארון ברכים להעלאת המודעות לייצוג ה"אחר" בקולנוע ואציע דרכים לשינוי צפייה מודרכת בסרטים. המאמר מבוסס על קורס בשם "החריג בראי הקולנוע" שאני מלמדת במכללה האקדמית בית ברל במסגרת המסלול לחינוך מיוחד.

סטריאוטיפ ה"סופר לקוי"

הסטריאוטיפ של ה"סופר נכה" חל גם על בעלי לקויות למידה. אפשר לדבר אפוא על הסטריאוטיפ של ה"סופר לקוי". דוגמה מובהקת למגמה זו היא מערכון בתכנית הבידור הטלוויזיונית "קצרים" של ערוץ 2, שבה שתי אמהות מתפארות בבניהן ומתחרות למי מהם יש יותר לקויות למידה. מדוע להתחרות על לקויות למידה? כי, כפי שהאמהות חוזרות ואומרות, "בכל לקוי למידה חבוי גאון פוטנציאל".

הצגת סטריאוטיפית של החריג כ"סופר לקוי" גורמת עוול לילדי החינוך המיוחד. לילדים בעלי לקויות למידה מנת משכל רגילה - חלקם

מתחת לממוצע וחלקם מעליו. באופן כללי מדובר בילדים שצריכים להשקיע מאמץ שהוא מעל ומעבר למאמץ שילד רגיל צריך להשקיע כדי להשיג תוצאות ממוצעות במטלות שוטפות כגון כתיבה, קריאה, נגינה בחלילית, משחק בכדור וכדומה, וכדי להתמודד עם כישלונות, תסכולים, אלימות, דחייה חברתית וכדומה.

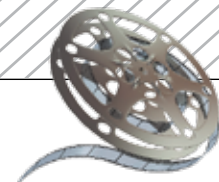
כדי להילחם בהצגה הסטריאוטיפית והמזיקה של לקוי הלמידה בקולנוע בפרט ובמדיה בכלל יש להגביר את המודעות הציבורית אליה ולחפש דרכים להציג את החריג בכיתה בדרכים נכונות ומועילות יותר.

סטריאוטיפים מורכבים

כדי לשבור את הסטריאוטיפיות של דמות נכה או לקוי למידה במחזה, בקולנוע או בכל יצירה אחרת, יש "להציב את האדם לפני המוגבלות ואת הפרט לפני הקבוצה" (אלפנט'לפלר, 2003, עמ' 3). במילים אחרות, יש להציג דמות מורכבת בהקשר של מציאות מורכבת. הבה נתח שני סרטים - **הכוכבים של שלומי** (2003) בבימוי שמי זרחין ו"סיפורו של ויל האנטנג" (1997) בבימוי של גאס ואן סנט - ונראה אם הצליחו לשבור את הסטריאוטיפ של ה"סופר לקוי".

שלומי, גיבור "הכוכבים של שלומי", הוא נער לקוי למידה - כנראה דיסגרפי - ובעל לקות קשב. הוא יושב בשיעורים וחולם, מבטו צמוד לחלון ודעתו מוסחת, והוא נחשב למפגר של הכיתה. באחד ה"שוטים" המצלמה נצמדת לכפות ידיו המתקשות לאחוז בעט ולכתוב. שלומי נוהג לשבת בכיתה בלי לכתוב מילה; בבחינות הוא מחזיר למורים דפים ריקים. הוא מקבל ציון "נכשל" בכל המקצועות ומצפה להיזרק מבית הספר בקרוב. יש לו חברה ששומרת את חברותם בסוד כדי שלא להתבוזות מול החברה בכיתה. ואם לא די בכך, מצבו בבית אינו טוב יותר. הוריו נפרדו בעקבות בגידה של האב עם חברתה הטובה של האם. אמו של שלומי כועסת על כל הנשים בעולם, עסוקה בפרנסת המשפחה ובחיפוש קשר רומנטי חדש. לשלומי אח חייל שהאם תרמה לו כליה. האח הוא הבן המועדף; שלומי נדחק הצדה. לשלומי יש תפקיד מרכזי בכיתה: הוא עושה קניות, מתחזק את הבית,

הסרטים אכן מעמיתים כרמה כזאת או אחרת את הצופים עם הסטריאוטיפים ועם הדעות הקדומות שלהם על בעלי לקויות למידה (שלומי) ועל בעלי הפרעות התנהגותיות (ויל), אך בד בבד הסרטים גם מחזקים את סטריאוטיפ ה"סופר לקוי" – את ההנחה שהאחריות להתפתחותם התקינה תלויה בהם עצמם ולא במשאבים שחברה מתוקנת חייבת להשקיע בחינוך המיוחד. לפני חמש שנים החליטה מדינת ישראל לחקות את המודל האמריקני לטיפול בילדי החינוך המיוחד, המשלב ילדים אלה בחינוך הרגיל. ואכן, ישראל צמצמה את מסגרות החינוך המיוחד אולם לא הקצתה את המשאבים הדרושים לשילוב. סטריאוטיפ ה"סופר לקוי" שבא לידי ביטוי בסרטים אלו מחזק את הקיפוח של ילדים לקויי למידה, משום שהוא יוצר את הרושם של ילדים אלה יכולות בלתי רגילות ולכן הם יוכלו להתגבר בכוחות עצמם על הקשיים. שני הסרטים אמנם מקיימים את הדרישה של אלפנט-לפלר (2003) להתייחס לדמויות הבדיוניות כבני אדם ייחודיים ולא כנציגים קבוצה, אך הם מחזקים את המוסכמה הקולנועית של בעל הלקות ומסייעים למדינה להמוק מאחריותה בלפיו.

מחסר סמוי למסר גלוי

ברצוני להציע פעילות בכיתה שבכוחה לעורר מודעות לכוחם ההרסני של סטריאוטיפים בקולנוע ובאמצעי התקשורת. לפני תחילת הפעילות יש להחליט איזה נושא רוצים להעלות לדיון בכיתה. רצוי שהבחירה תהיה בנושא כללי ברוח המלצתה של אלפנט-לפלר (2003) להציג את השונה דרך הפן האישי ולא כחלק מקבוצה. כך למשל, בסרט "הכוכבים של שלומי" אפשר לדבר על חשיבות יחסי הורים לילדים כבסיס להצלחתו או אי-הצלחתו של הילד בעל הלקות ולכנות סביב זה את הפעילות בכיתה. בהקשר זה כדאי להתייחס לסצנה שבה אמו של שלומי אומרת לו שהעיקר שיהיה מאושר, ומייעצת לו להיות טבח.

אפשר לתת לכיתה תרגיל הכולל כתיבה של סצנה מובנית או הצגת סצנה בטכניקת האלתור. מטרת התרגיל לחשוף את התלמידים דרך משחקי תפקידים והזדהות עם הדמויות למניעים, לדילמות ולקשיים שהדמויות הפועלות עוברות. יש לחלק את הכיתה לקבוצות קטנות של ארבעה-חמישה תלמידים, להקריין את השיחה בין שלומי לאמו ולאפשר לקבוצות לדון בה – מה הציפיות של אמו של שלומי, האם הן מחזקות או מחלישות אותו, אילו ציפיות הוריות מחזקות ומחלישות ילדים בכלל וילדים בעלי לקויות למידה בפרט. את השיחה יש לנתב לתרגיל כתיבה מחדש של סצנת השיחה בין שלומי לאמו. שיאה של העבודה בקבוצות יהיה בהצגה מחדש של הסצנה.

פעילות כזאת ופעילויות דומות עשויות לערער את אחיזתם של סטריאוטיפים בכלל ואת אחיזתו של סטריאוטיפ ה"סופר נכה" או ה"סופר לקוי" בפרט ולטפח יכולת קבלה של האחר החרים. "אנחנו פוחדים ממה שאיננו מכירים", כמאמר הפתגם. אנחנו פוחדים מהנכה ומלקויי הלמידה ומרגיעים את עצמנו דרך תפיסה סטריאוטיפית שלהם. רק אם נתפוס אותם כפי שהם נוכל להתקרב לקבלה אמיתית של השונה.

אורלי וסרצוגי-דיבר מלמדת תקשורת, קולנוע ותיאטרון במכללה האקדמית בית-ברל, במכללה למנהל ובסמינר הקיבוצים

מקורות

- אלפנט-לפלר, נ', 2003. "הצגת אנשים בעלי מוגבלויות", אתר האינטרנט של הרשות השנייה, www.rashut2.org.il.
 כץ, י', 1989. "על סטריאוטיפים ועל דעות קדומות", **סקירה חודשית** 8: 41-45.
 ליריאפלר, ד', וע' קמה, 2006. **עיצוב הגוף וחיטוב הזהות: ייצוגי הגוף בטלביזיה המסחרית בישראל**, תל אביב: מכון הרצוג, אוניברסיטת תל אביב.
 Fusco, C., 2000. "The Other History of Intercultural Performance", in: L. Goodman and J. De Gay, (eds.), *The Routledge Reader in Politics and Performance*, London-New York: Routledge, pp. 130-135

מבשל (בישול גורמה ואפיית עוגות מרשימות) ודואג לשלום בני המשפחה. הם בתמורה מתעלמים ממנו. באחת הסצנות בתחילת הסרט, ברגע של אינטימיות בין שלומי לאמו, היא אומרת לו שאינו חייב לגמור בית ספר ושיתמקד במה שהוא טוב בו – בבישול; שילך ללמוד טכנות ויפתח מסעדה. היא מעלה זיכרונות ומתפלאת איך בגן ידע שלומי "חשבון כמו מחשב ובבית הספר הוא נעשה מפגז". שלומי אינו זוכה ליחס הורי רגיל של קבלת תשבחות על הצלחה במבחנים ואינו מקבל את החיזוק החיובי ההכרחי לבניית תחושה של ערך עצמי. אמו מחזקת את הגישה שהוא לא יוצלח. ביום שלמחרת שילה זו חוזר שלומי לבית הספר, ושוב אינו מצליח לפתור את המבחן בחשבון. הוא זורק את דף הבחינה ויוצא באמצע המבחן. המורה מחליץ את הנייר מהפח ומגלה ששלומי פתר את כל הבעיות וראוי לציון 100. מכאן העלילה מתגלגלת במהירות. שלומי מאובחן כגאון במתמטיקה עם בעיות בכתיבה. בעיות אלה נפתרות כאשר מוצמד לו מחשב ונמצאת לו מסגרת מתאימה בדמות בית ספר פרטי לגאונים בחיפה. שלומי מתלבט אם לעבור לשם, אך קודם טורח להתחשבן עם אמו ומשפחתו על שלא האמינו בו לאורך כל הדרך. דמותו של שלומי מורכבת מבחינה חברתית, פיזית והתנהגותית, והיא עוברת שינוי מהותי מתחילת הסרט ועד סופו.

ויל האנטינג, גיבור הסרט **סיפורי של ויל האנטינג**, הוא נער בעל מוח מבקיק מצד אחד וטיפוס אלים המרבה להשתתף בתגרות, מצד אחר. הוא מסתובב עם חברות פועלי בניין שמעניקים לו את החום והמסגרת התומכת החסרים לו. ויל ננטש בילדותו וגדל במשפחות אומנות, שם סבל התעללויות. בתנאים קשים אלה הוא מפתח אישיות פרוורטית המתגרה בחוקי הסביבה. הוא דוחה בכפייתיות כל ניסיון קרבה כדי שלא יאלץ לחוות שוב את הרחייה שעבר בילדותו. ויל עובר בניקוי רצפות באוניברסיטה יוקרתית. באחת המשמרות, כשאיש לא מבחין בו, הוא אינו עומד בפיתוי ופותר חידה מתמטית שמופיעה על הלוח במחלקה. מכאן הסיפור העלילתי מתגלגל במהירות. הפרופסור שכתב את החידה מאתר את ויל בעיצומו של דיון בבית משפט לעבריינים צעירים ומבקש מהשופט שיתן לו חסות על הנעה. מכאן עובר ויל לירייה של דמויות מתקנות: פסיכולוג שעוזר לו להתגבר על הבעיות ההתנהגותיות והנפשיות שלו ופרופסור למתמטיקה שמכשיר אותו לעבוד במוסד מכובד בחברה. לאורך הסרט מנסה ויל להתקבל לעבודה כזאת או אחרת ומשנה את צורת לבושו ודיבורו. בסופו של דבר הוא מחליט לעזוב הכול ולנסוע בעקבות חברתו. גם עיצובו של ויל האנטינג מורכב, והוא עובר שינוי ניכר מתחילת הסרט ועד סופו.

אך האם המורכבות היחסית של שתי הדמויות – שלומי וויל – מפרקת את הסטריאוטיפ של ה"סופר לקוי"?

מחיר הסטריאוטיפ

האמנית והסופרת קוקו פוסקו (Fusco, 2000) גורסת שבמופע שמבקש לעמת קהל עם סטריאוטיפים ועם דעות קדומות כלפי קבוצה חברתית מסוימת, יש לאתר את הרגע שבו אפשר לתפוס את הקהל לא מוכן – רגע שבו הדעות הקדומות האמיתיות עולות וצפות.

גם שלומי וגם ויל עוברים תהליך שמפריד אותם מסביבתם הנחשלת ומעביר אותם "סדרת חניכות" שבסופה הם מוכנים לתרום לחברה – שלומי בכניסתו לבית ספר מיוחד שפותח לפניו הזדמנויות רבות, ויל במוניטין שצבר ומאפשר לו להתקבל לכל משרה שיחפץ. שתי הדמויות מחזקות את הנורמה המקובלת שדלת הכניסה לחברה עוברת דרך מסדרונות של אוניברסיטה יוקרתית. הסטריאוטיפ של ה"סופר לקוי" מכניס את שתי הדמויות לאליטה החברתית בדלת הראשית. אפשר לומר גם ששני הסרטים משתמשים באסטרטגיה דומה: הם מציגים תחילה את שלומי כמפגז בעל לב זהב ואת ויל כעברייני פוטנציה בעל רוע פנימי. רק בהמשך נשברת הסטיגמה במפגש ומתגלים כישורי ה"סופר לקוי" שלהם. מבחינה זו שני